

ЈАВНО И ПРИВАТНО ПРАВО У СОЦИЈАЛИЗМУ(*)

1. Једно од питања које се поставило и поставља пред правну науку социјалистичких земаља од првих дана њихове појаве до данас јесте питање да ли може и да ли постоји потреба да се правни систем социјалистичког друштва дели на јавно и приватно право или ову традиционалну поделу, која вуче своје корене из античког Рима, треба одбацити као неспојиву са социјалистичким друштвом.

На постављено питање различито се одговарало и одговара, и то каткад не само у појединим социјалистичким земљама него и у једној истој социјалистичкој земљи у разним фазама њеног развитка. Најзначајнија су у том погледу становишта правне науке и праксе Совјетског Савеза и Југославије. Јер, с једне стране, Совјетски Савез је вршио и данас врши својим постојањем, својом праксом и својом науком одређен утицај на друге социјалистичке земље, па је тај утицај осетан и у вези с расправљањем питања деобе права на јавно и приватно право. Поред тога, совјетска правна наука је у току расправљања о овом питању истакла разлоге за одређене ставове, који се не би смели заобићи ако се жели да води аргументована дискусија. С друге стране, Југославија је напустила планско-административан пут изградње социјализма и определила се за социјалистичко самоуправно друштво са робно-новчаним начином привређивања на бази друштвене својине на средствима и оруђима за производњу. То се, разумљиво, одразило и одражава се на схватање и праксу у вези с многим проблемима, па и у вези с проблемом поделе социјалистичког правног система на јавно и приватно право.

Имајући у виду тренутак кад се одиграла октобарска револуција, у којој је социјализам рођен као систем, потребно је нагласити да период од педесет година који нас дели од ње није довољно дуг са становишта развоја једног друштвеног система, да би се у потпуности могла да сагледају и реше поједина сложена питања, међу која спада и проблем поделе социјалистичког права на јавно и приватно право. Ипак, пређени период омогућава да се сумира теорија и пракса социјализма поводом овог питања и уоче основне тенденције у вези с његовим постављањем и решавањем.

У овом раду нећемо улазити у детаље питања теорије и праксе поводом поделе правног система на јавно и приватно право у Совјетском Савезу и социјалистичкој Југославији, и то из два разлога. Прво, то нам онемогућава приличан достатак изворне совјетске литературе, нарочито за период од 1920. до 1945. године. Друго, сврха излагања није детаљно обавештавање о развоју дискусије и праксе у вези с питањем

(*) Реферат за научни скуп „Октобарска револуција и народи Југославије“, Котор, 24—28. октобар 1967.

поделе социјалистичког права на јавно и приватно право, него уочавање основних ставова и тенденција који поводом овог питања постоје. Тако постављен задатак може у основи бити остварен и на темељу литературе која нам је била доступна, с тим што је узета у обзир и прећена социјалистичка друштвена пракса, чије су основне карактеристике познате.

2. Када се после окончања октобарске револуције поставио у совјетској правној науци проблем поделе совјетског права на јавно и приватно право, у правној теорији буржоаских земаља су се већ била јавила мишљења појединих познатих правника да би деобу права на јавно и приватно право требало одбацити као нешто што је превазиђено друштвеним развојем⁽¹⁾. На такав став је ове правнике особито навело све чешће и све јаче мешање државе у области живота које су се традиционално сматрале доменом приватног права (на пример, у област својине и област закупних односа).

Одбацивање поделе права на јавно и приватно право од стране познатих правника у буржоаским земљама није могло да остане без утицаја на схватање совјетских правника, бар не у првим годинама непосредно после Револуције, тим пре што су нова струјања у оквиру буржоаског друштва, по неким елементима, изгледала напредна. Поред разлога за одбацивање поделе права на јавно и приватно право на које су указивали правници у буржоаским земљама, неки совјетски правници су за такав став видели разлог више у јачој и широкој интервенцији совјетске државе у односу на поједине буржоаске државе у области које су иначе спадале у домен приватног права, пре свега у области привреде у којој је совјетска држава не само повремено интервенисала него је постала главни привредник преузимањем претежног дела средстава и оруђа за привредну активност.

Имајући све ово у виду, А. Г. Гојхбарг, на пример, пише:

„Диоба права на јавно и приватно право није никада успјела јуристима, а у садашње вријеме се признаје само међу најзаосталијим, међу њима и нашим јуристима“⁽²⁾.

Међутим, поред правника који признају или негирају поделу совјетског социјалистичког права на јавно и приватно право на темељу посматрања појавних облика живота новостворене совјетске државе, дајући превагу новим или старим, али још увек постојећим облицима, јављају се у првој деценији после Октобра и научници који постављају и обрађују питања која се тичу суштине права као друштвене појаве. Они чине озбиљне напоре да уведу у област проучавања права марксистички поглед на свет и марксистичку дијалектику и да објасне како ново социјалистичко право тако и право уопште. При томе се не сукобљавају само с представницима буржоаске правне мисли, и позитивистима и догматичарима у својој средини, него воде и међусобне научне полемике. Међу њима се нарочито истицао Јевгениј Брониславович Пашуканис. Он

(1) Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, 2e éd., t. I, Paris, 1921, p. 522—550; 3e éd., Paris, 1927, p. 630—613.

(2) Ј. Б. Пашуканис, *Општа теорија права и марксизам*, превео с трећег руског издања Љубомир Тадић, изд. „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1958, стр. 116.

се, између осталог, дотицао и поделе права на јавно и приватно, и то како права уопште тако и права у социјалистичком друштву, имајући, разуме се, у виду Совјетски Савез. Критикујући А. Г. Гојхбарга у вези с овим проблемом, Пашуканис пише:

„Разлози А. Г. Гојхбарга се заснивају на представи као да укажане апстракције — јавно и приватно право — нису плод историјског развитка, него су напросто измишљене од јуриста. Међутим, сама ова супротност јесте најкарактеристичније својство правне форме као такве. Подјела права на јавно и приватно карактеристише ову форму како са логичке тако и са историјске стране. Проглашавајући ову супротност просто непостојећом ми се никуколико не уздижемо изнад „заосталих“ правника практичара, него ћемо, напротив, бити принуђени да се служимо оним истим формално-сколастичким дефиницијама са којима они оперишу”⁽³⁾.

Пашуканис сматра, ослањајући се на научна достигнућа класика марксизма и развијајући их даље, да подела права на јавно и приватно право има друштвену основу у робно-новчаној привреди⁽⁴⁾, да приватно право као област права регулише егонистичке интересе изолованих произвођача роба, које међусобно повезује тржиште, а јавно право регулише опште, апстрактне интересе произвођача роба у сфери њихове политичке организације⁽⁵⁾, да се не може повући оштра граница између јавног и приватног права због тога што се не може повући оштра граница између индивидуалних и општих интереса произвођача роба⁽⁶⁾, да подела права на јавно и приватно право не постоји у друштвима у којима робно-новчана привреда није развијена (у феудалном и старом патријархалном друштву)⁽⁷⁾, најзад, да поделе права на јавно и приватно право може одумрети само са одумирањем робно-новчане привреде и њеном заменом планском натуралном привредом⁽⁸⁾.

Под робно-новчаном привредом се у време Пашуканиса, а и у току тридесетак година касније, имала у виду углавном робна привреда као реликт буржоаског друштва и претходних друштвено-економских формација⁽⁹⁾. Потискивањем ове привреде од стране административно-планске привреде, која се по владајућем схватању једино сматрала социјалистичком и која је у доба Пашуканисових разматрања била тек у зачетку али ипак постојећа, сужавала се реална друштвено-економска основа на којој је почивала подела права на јавно и приватно. Потискивање робне привреде требало би временом да се заврши њеним одумирањем, а то би у области надградње имало за последицу одумирање поделе права на јавно и приватно право, па и одумирање права уопште⁽¹⁰⁾. У

(3) Дело нав. под 2), стр. 117.

(4) Дело нав. под 2), стр. 56—59, 107.

(5) Дело нав. под 2), стр. 113—117.

(6) Дело нав. под 2), стр. 114—115.

(7) Дело нав. под 2), стр. 72—73, 106, 145.

(8) Дело нав. под 2), стр. 93—94, 115, 139—142.

(9) Др Александар Вашић, Узроци робне производње у социјализму, Научна књига, Београд, 1966, стр. 3—11.

(10) В. примедбу 8).

време кад је Пашуканис износио своја разматрања, као и у деценијама које су следиле, није се рачунало с могућношћу развоја социјализма на бази робно-новчаног начина привређивања чија би основа била друштвена својина на средствима и оруђима за производњу, а с том могућношћу се у већини социјалистичких земаља тек од пре неколико година озбиљно рачуна⁽¹¹⁾.

Почев од 1929. године административно-планска привреда се у Совјетском Савезу развија нагло. Завршен је период НЕП-а (Нове економске политике) у коме се, с једне стране, стварао и организовао социјалистички сектор привреде, а с друге стране, одржало и чак развијало приватно привређивање. Административно-планско привређивање је довело до административног регулисања многих других области живота, а то је повукло за собом потискивање раније постојећег либерализма у погледу научног третирања појединих проблема, па и проблема деобе права на јавно и приватно право. Пашуканис и многи други правници, као и њихова учења, најпре су потиснути, а потом 1937. године, друштвено јавно осуђени⁽¹²⁾. А. Вишински, јавни тужилац СССР, иступио је са формулом да се совјетско социјалистичко право не може да дели на јавно и приватно право, већ да може и треба да се дели на гране права⁽¹³⁾. Ова теза се, кад је реч о класификацији совјетског права, одржала до данас у совјетским расправама и уџбеницима, и то у основи са истим аргументима које је својевремено истакао А. Вишински⁽¹⁴⁾.

Према совјетској правној теорији социјалистички правни систем не може да се дели на јавно и приватно право из ових разлога:

Прво, подела права на јавно и приватно право је својствена друштву које почива на приватној својини на средствима и оруђима за производњу. У вези с тим наводи се овај Марксов цитат:

„Приватно право се развија у исто време са приватном својином из распадања природно поникалог устројства заједнице. У Римљана развитак приватне својине и приватног права остаде без даљих индустријских и трговачких последица, зато што целокупан њихов начин производње остаде исти. За модерне народе, у којих је фе-

(11) Дело нав. под 9), стр. 9—21.

(12) А. Вишински, Стање на правном фронту, *Совјетска држава*, 3—4, 1937, стр. 29—51 (на руском).

(13) А. Вишински, XVIII конгрес СКП(б) и задаци науке социјалистичког права, *Совјетска држава и право*, 3, 1939, стр. 1—26 (на руском).

(14) В. на пример, М. Аржанов, О принципима изградње система совјетског социјалистичког права, *Совјетска држава и право*, 3, 1939, стр. 26—35 (на руском); М. С. Строгович, Принципи система совјетског социјалистичког права, *Известија Академије наука СССР, одељење економике и права*, 2, 1946, стр. 81—98, (на руском); С. Ф. Кечекјан, О систему совјетског социјалистичког права, *Совјетска држава и право*, 2, 1946, стр. 41—50 (на руском); М. М. Агарков — Д. М. Генкин, Совјетско грађанско право, превод: Др Александар Соловјев, Др Радомир Лукин и Владимир Хигров, књ. I, Научна књига, Београд, 1948, стр. 1—5; А. И. Денисов, Основи марксистичко-лењинистичке теорије државе и права, изд. Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 363—367; М. П. Карева, Теорија државе и права, Москва, 1949, стр. 436—442 (на руском); М. П. Карева и Г. И. Федкин, Теорија државе и права, Москва, 1955, стр. 432 (на руском); Н. Г. Александров, Основи теорије државе и права, Москва, 1963, стр. 488—490 (на руском); К. А. Мокичев, Теорија државе и права, Москва, 1965, стр. 409—411 (на руском); С. Н. Братус и Н. С. Самошченко, Општа теорија совјетског права, Москва, 1966, стр. 321, (на руском).

уџаално устројство разорено индустријом и трговином, почињала је са настанком приватне својине и приватног права једна нова фаза, која се показала способном за даљи развој. Први пак град који је развио шируку поморску трговину, Амалфи, изградио је поморско право. Чим су индустрија и трговина, пре свега у Италији а затим и у другим земљама, даље развиле приватну својину, одмах је већ формулисано римско приватно право поново усвојено и добило силу ауторитета. Кад је касније буржоазија себи прибавила тако много моћи да су владари узимали на себе интересе буржоазије, да би помоћу ње оборили феудално племство, поче у свим земљама — у Француској у XVI веку — стварни развјатк права, који је у свим земљама, осим Енглеске, полазио од римског кодексa као основе. Али и у Енглеској ради даљег развјатка приватног права (посебно што се тиче покретне својине) мораху се усвојити римске правне основе" (15).

С обзиром да социјалистичко друштво почива на друштвеној а не на приватној својини на средствима и оруђима за производњу, то је, с нестанком приватне својине, нестало основне претпоставке за поделу социјалистичког права на јавно и приватно право.

Друго, мада је деоба права на јавно и приватно право веома стара класификација, још ни до данас нису пронађени критеријуми на основу којих би се могло извршити разграничење између ове две области права. Имајући у виду и ову чињеницу, буржоаска правна наука најновијег периода напушта деобу права на јавно и приватно. Као логичан закључак се намеће да то треба тим пре да учини социјалистичка правна наука.

Треће, буржоаска правна наука подржава, као владајућу, концепцију о деоби права на јавно и приватно право зато што жели да прикрије експлоататорски карактер буржоаског права. А то се управо постиже приказивањем јавног права као средства заштите општих, друштвених интереса, док у ствари буржоаско јавно право „није ништа друго до приватно право, тј. право приватних власника“ (16).

Четврто, у буржоаском друштву постоји разлика и супротност између општих, друштвених, и појединачних интереса, па је, према томе, подела буржоаског права на јавно и приватно право последица постојања и непомирљивости ових интереса. Напротив, у социјалистичком друштву у принципу нема антагонизма између друштвених и појединачних интереса, па према томе ни разлога за деобу социјалистичког права на јавно и приватно право. У вези с тим се наводи следећа мисао Ј. В. Стаљина:

„Непомирљивог сукоба између индивидуе и колектива, између интереса поједине личности и интереса колектива, нема, не мора бити. Њега не мора бити, јер колективизам, социјализам не одриче, него сједињава индивидуалне интересе с интересима колектива. Социјализам не може пренебрегавати индивидуалне интересе. Најпуније задовољење личних интереса може дати само социјалистичко друштво. Више од тога — социјалистичко друштво представља једину

(15) К. Маркс-Ф. Енгелс, Немачка идеологија, I књига, Култура, Београд, 1964, стр. 67—68.

(16) А. Вишински, дело нав. под (13), стр. 24.

чврсту гаранцију заштите интереса појединаца. У том смислу нема непомирљивог сукоба између „индивидуализма“ и „социјализма“ (17).

Пето, подела права на јавно и приватно право одговора буржоаском друштву у коме доминирају капиталистички друштвени односи. Међутим, у Совјетском Савезу су капиталистички односи ликвидирани. Тиме је нестало друштвене класно-експлоататорске основе за деобу совјетског социјалистичког права на јавно и приватно право.

Најзад, као аргумент да у совјетском друштву не може бити реч о деоби правног система на јавно и приватно право, наводе се извесни Лењинови ставови, а нарочито писмо народном комесару за правосудје Курскоме из фебруара 1922. године, које гласи:

„Ми не признајемо ништа „приватно“, за нас је све у области привреде јавноправно, а не приватно. Ми допуштамо само државни капитализам... Стога, проширити државну интервенцију у „приватно-правне“ односе, проширити право државе да укида „приватне“ уговоре, примењивати на „грађанско-правне односе“ не *corpus iuris gomanі*, већ нашу револуционарну свест, показивати систематски, истрајно низом узорних процеса како треба радити паметно и с енергијом“ (18).

Одбацујући деобу права на јавно и приватно право, совјетска правна теорија заузима став да је совјетско право јединствено. Она признаје само могућност и потребу деобе совјетског права на гране права према предмету регулисања, подразумевајући под предметом регулисања друштвене односе појединих области живота. Сходно томе, грађанско право, које по совјетској концепцији обухвата све области права које у буржоаском друштву спадају у приватно право, представља само једну од грана права у правном систему СССР. Међутим, у новије време се даје значај и методу регулисања као критеријуму за деобу совјетског правног система на гране права, али ипак као критеријум примат има предмет регулисања.

Јединственост совјетског права произилази, по учењу совјетске правне теорије, из: диктатуре радничке класе, јединствене државне политике, руководеће улоге комунистичке партије, плана као основе привредног живота и друштвене социјалистичке својине као економске основе совјетског уређења; (19).

Али, мада је по општем мишљењу совјетских правника совјетско право јединствено, ипак се поставља питање каква је његова правна природа, је ли оно као јединствено право јавно или приватно или има неко друго својство?

Неко време сматрало се да је совјетско право јавно право, али не јавно право у буржоаском смислу, него јавно право на нов начин, на начин који одговара социјалистичком друштву.

(17) Наведено према М. С. Строговичу, Принципи система совјетског социјалистичког права, *Известија Академије наука СССР, одељење економике и права*, 2, 1946, стр. 96—97, (на руском).

(18) Лењин, Соч., том XXIX, писма 1911—1922, Москва, 1933, стр. 419 (на руском).

(19) В. на пример, М. С. Строгович, Принципи система совјетског социјалистичког права, *Известија Академије наука СССР, одељење економике и права*, 2, 1946, стр. 83 (на руском).

Касније, истичући више или мање јасно идеју да је совјетско право јавно право, совјетски правници упућују у исто време оштре замерке оних који сматрају да је совјетско јавно право апсорбовало приватно право и тиме уништило личну слободу и друга права грађана. О томе, на пример, М. С. Строгович каже:

„Схватање јавног права као искључиве сфере владавине, принуде, потчињавања — нема било каквих основа да се преноси у совјетско право. У совјетском социјалистичком праву налазе свој израз друштвени интереси социјалистичког друштва — и политички и економски. У совјетском социјалистичком праву налази свој израз власт, владавина, принуда, јер је држава диктатуре радничке класе дужна да оствари принуду у погледу оних односа који нарушавају социјалистички правни поредак, који посежу на социјалистички систем привреде, који слабе моћ и снагу совјетског уређења. У совјетском социјалистичком праву налазе свој израз такође права и интереси грађана Совјетског Савеза, њихова слобода, њихова занимања, обезбеђење развита њихових снага и способности, јер смо социјалистичко друштво, вели друг Стаљин, успоставили не за гушење личне слободе, него зато да би „човекова личност осећала себе стварно слободном“. И то налази своје остваривање у свим гранама совјетског права а пре свега у оним гранама које буржоаски правници третирају као јавно право (државно и административно право). Совјетски грађани нису „поданици“, нису објекти њима туђег апарата државног насиља, него учесници државне делатности у свим областима социјалистичке изградње.

„Ако је тако — онда у социјалистичком друштву отпада основа за деобу права на приватно и јавно — и то не зато што јавно право „гута“ приватно право, него зато што се сами критеријуми јавног и приватног права појављују као неприменљиви. У совјетској социјалистичкој држави не постоји подела права на приватно и јавно зато што не постоји не само приватно право као израз односа приватне својине, него не постоји ни јавно право у његовом традиционалном значају.

„На тај начин, у совјетском праву искључено је његово дељење на јавно и приватно не путем проглашења приватног права јавним, него путем испуњавања свега права једном социјалистичком садржином. У совјетском праву не постоји „приватно“ право, тј. право које изражава односе приватне својине. Но грађанско право, које регулише међусобне имовинске односе грађана, односе грађана с државним и друштвеним организацијама и међусобне односе државних и друштвених организација, заузима у совјетском праву самостално место и веома је важна грана права. Одривање дељења права на приватно и јавно не негира постојање грађанског права, које се карактерише аутономном делатношћу субјеката грађанско-правних односа, при очувању контролне и регулирајуће државне власти. Личност совјетског грађанина и његова права, а међу

њима и имовинска права, заштићени су совјетском државом и правом, а то се постиже свим гранама социјалистичког права — и државним и административним, и грађанским правом⁽²⁰⁾.

У новије време сматра се да совјетско право није ни јавно ни приватно него јединствено социјалистичко право.

Одричући деобу совјетског права на јавно и приватно право и истичући његову јединственост, совјетска правна наука је истакла схватање које се у правној науци одржало до данас. Колико је оно тачно, тј. у којој мери одговара стварности социјалистичког друштва, остаје да се тек утврди.

3. У погледу деобе права на јавно и приватно право, правна теорија социјалистичке Југославије је била, особито у првим годинама, под снажним утицајем совјетске правне науке, а изванредан њен утицај се осећа још и данас. Било да се опредељивала за могућност деобе права на јавно и приватно право било да је негирала ову деобу, југословенска правна наука је непосредно по стварању Југославије као социјалистичке заједнице истицала аргументе које је већ била формулисала совјетска правна наука. Тако, др Радомир Лукић, расправљајући 1946. године о питању деобе југословенског права на јавно и приватно право, каже:

„Поставља се питање специјално за наше позитивно право да ли се може поделити на јавно и приватно. Ако је разлог за укидање ове поделе у совјетском праву то што у совјетском праву не постоји приватна својина на средствима производње, па према томе ни супротност између општих и приватних интереса, онда, пошто код нас таква својина постоји, требало би логично закључити да је оправдана и подела на јавно и приватно право код нас. Међутим, при томе треба водити рачуна о одредбама нашег Устава...“ По њему „држава је овлашћена да супротност између приватних и јавних интереса, која потиче из постојања приватне својине на средствима за производњу, сузбија дајући превагу општим, јавним интересима. С друге стране, треба такође имати у виду да и наше право, као и совјетско, обезбеђује и интересе појединаца у својим уставноправним прописима... Исто тако као и у социјалистичком праву, и у нашем праву у својим односима према државној власти грађанин није само објект те власти него и субјект, он је сам учесник власти, јер власт припада народу. Он као и у совјетском праву врши контролу над радом власти. И код нас постоји, као и у совјетском праву, одговорност народних посланика пред бирачима... И у области уставног права, које је типично „јавно право“, грађани по нашем праву имају слободу, тј. не морају без обзира на своју вољу да врше правне норме. Нпр. могу, али не морају да гласају. „Према томе, водећи рачуна о читавом низу сличности између нашег и совјетског права, где је ова подела одбачена, може се закључити да у нашем праву, уколико се можда ова подела не може сас-

(20) В. дело нав. под 19), стр. 96.

внм одбацити као у совјетском праву, зато што постоји приватна својина над средствима за производњу, ипак она не би била тако оправдана као у буржоаском праву“⁽²¹⁾.

Уколико је, с једне стране, у југословенском социјалистичком друштву приватна својина више подруштвљавана, а с друге стране, јачало увођење административно-планског начина привређивања, утолико је у југословенској правној теорији преовлађивало схватање да је југословенско право јединствено и да се не може делити на јавно и приватно право⁽²²⁾.

Истичући јединство југословенског права и одбацујући његову деобу на јавно и приватно право, југословенска правна теорија је, као и совјетска, истицала потребу деобе правног система на гране права према предмету регулација, у смислу одређене врсте друштвених односа, као основном критеријуму⁽²³⁾.

Прихватајући и бранећи концепцију о јединствености југословенског правног система у смислу немогућности деобе на јавно и приватно право, југословенска теорија је прихватила и најновију совјетску концепцију о правној природи социјалистичког права. Тако, Ј. Борђевић 1950. године пише: „Наше право узето у целини, својим општим начелима, није ни полуприватно, ни полујавно, ни само јавно. Оно је јединствен систем социјалистичког права“⁽²⁴⁾. То мишљење деле и други писци⁽²⁵⁾.

Насупрот владајућем схватању о јединствености југословенског социјалистичког права и његовој недељивости на јавно и приватно право, чули су се, још почев од 1950. године, гласови да деоба права на јавно и приватно није неспојива са социјалистичким правним системом, већ да је и њему својствена у одређеној мери. Такво схватање су непосредно изнели др А. Гамс, др Н. Стјепановић и др М. Бартош, а посредно, али ипак јасно, др Р. Леградић⁽²⁶⁾.

(21) Енциклопедија права, белешке по предавањима... држаним у школској 1945/46. години, издање Одбора за објављивање предавања на Правном факултету у Београду, 1946, стр. 102—104.

(22) В. на пример, др Јован Борђевић, Прилог питању система социјалистичког права ФНРЈ, реферат на Трећој интерфакултетској конференцији правних факултета која је одржана 1950. године у Београду, Архив за правне и друштвене науке, 1950, стр. 20—24; Материјал пленума Треће интерфакултетске конференције правних факултета, Систем социјалистичког права ФНРЈ, дискусија: доцента др Р. Лукића, стр. 111—115, проф. др Б. Благојевић, стр. 117—118, проф. Бајића, стр. 119—120, завршна реч референта проф. Ј. Борђевића, стр. 120—122; Др Радомир Лукић, Материјал за изучавање теорије државе и права, II део: теорија права, Научна књига, Београд, 1952, стр. 173; Теорија државе и права, II; теорија права, Научна књига, Београд, 1954, стр. 258; Војислав Спаић, Увод у грађанско право, Свјетлост, Сарајево, 1950, стр. 12—13; Основи грађанског права, општи део, изд. „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1957, стр. 58; Јуриј Штемпихар, Цивилно право, I; Osnutak splošnega dela, Аљбана, 1951, стр. 3—5.

(23) В. на пример, дела нав. под 22).

(24) В. дело нав. под 22), стр. 24.

(25) В. на пример, др Војислав Спаић, Основи грађанског права, општи део, изд. „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1957, стр. 58; исто дело, изд. 1961, стр. 58.

(26) В. схватања др А. Гамса, др Н. Стјепановића и др Р. Леградића у часопису *Архив за правне и друштвене науке*, 1950, изнета у оквиру дискусије о систему социјалистичког права ФНРЈ, стр. 115—118. Др М. Бартош је изнео своје схватање о јавном и приватном праву у делу: *Увод у право*, стенографске белешке са предавања на Новинарској и дипломатској високој школи, штампано као скрипта, Београд, 1950, стр. 317—336.

По мишљењу др А. Гамса и др Р. Леградића, грађанско односно приватно и јавно право постоје у друштву у коме постоји робно-новчана привреда и у мери у којој ова привреда постоји. Сходно томе, они постоје и у социјалистичком друштву. Ову тезу су они нешто више развили у својим каснијим делима (27). Штавише, др Р. Леградић је још 1950. године у основи тврдио да у социјализму робно-новчана привреда не само постоји него се проширује чак и кад је ликвидирана приватна својина на средствима и оруђима за производњу и претворена у друштвену својину, дакле пре него што је југословенска економска теорија напустила концепцију о робно-новчаним односима у социјализму као реликту прошлости и, почев од 1951. године, почела да заузима становиште да је робно-новчано привређивање спојиво са социјалистичким друштвом и социјалистичким сектором привреде (28).

Др Н. Стјепановић је такође 1950. године заузео став, полазећи од метода правног регулисања, да у оквиру југословенског социјалистичког права постоји као појава оно што се зове јавно и приватно право, а „друго је питање да ли ће се оно звати јавно или приватно...“ (29).

И др М. Бартош се исте године изјаснио за то да у југословенском и совјетском праву постоје јавно и приватно право, критикујући у исто време совјетску правну теорију која то негира:

„У Совјетском Савезу се полази од тога што је основ грађанског права приватна својина и пошто је приватна својина уништена на средствима производње, то је према томе нестала база приватног права. Међутим, остаци тог права још увек постоје. Како ми признајемо да још нисмо уништили приватну својину, то још не можемо говорити да смо превазишли потпуно степен приватног права. Не треба крити истину ствари, треба их показати онакве какве су. Ми имамо приватно право са социјалистичким тенденцијама. Те тенденције се сваки дан све више и више остварују. Приватно право ишчезнуће и претвориће се у социјалистичко право онда кад по закону претварања квантитета у квалитет буде се нагомилало толико остварених социјалистичких тенденција да се мења карактер целог социјалистичког права... Наше је мишљење да по анализи ствари ни у Совјетском Савезу грађанско право није у потпуности изгубило везу са приватним правом, јер и тамо у неким односима још увек постоје заостаци приватног права, на пример: постоји наслеђе које нема социјалистичку функцију, јер је наслеђе у принципу антисоцијалистичка функција“ (30).

(27) В. на пример, Др А. Гамс, Увод и грађанско право општи део, Научна књига, Београд, 1952, стр. 92—93; исто дело, друго издање, Београд, 1956, стр. 98—99; исто дело, треће издање, Београд, 1959, стр. 68—69; исто дело, пето издање, Београд, 1963, стр. 39—40; Др Р. Леградић, Теорија стварног права и стварно право ФНРЈ, Скопје, 1957, стр. 70—71.

(28) В. др Р. Леградић, часопис нав. под 26), стр. 115; наведену литературу и изложен историјат економске мисли о робно-новчаној привреди у Југославији у књизи др Александра Вацнића, Узроци робне производње у социјализму, Научна књига, Београд, 1966, стр. 14—21.

(29) В. часопис нав. под 26), стр. 118.

(30) В. дело нав. под 26), стр. 333—334.

Као што се види, др М. Бартош везује постојање приватног права за постојање приватне својине и других несоцијалистичких појава и сматра да у савременом социјалистичком друштву ове појаве још нису ишчезле.

Схватање др М. Бартоша је касније прихватио др Михаило Ступар⁽³¹⁾.

Под утицајем економских промена у смислу подстицања и оживљавања робно-новчане привреде а с њом и извесног оживљавања приватне привредне иницијативе, напуштања административно-планског начина привређивања, демократизације југословенског друштва уопште а првенствено путем увођења самоуправљања и друштвеног управљања у радним организацијама, неки писци, који су раније заузимали став о недељивости југословенског социјалистичког правног система на јавно и приватно право, мењају мишљење, истичући да ова подела постоји. Тако, др Р. Лукић, почев од 1957. године, говори о постојању јавног и приватног права у оквиру југословенског социјалистичког права, иако се, по њему, разлика између ове две области „све више брише“ услед ограничавања и елиминације приватне својине и приватне иницијативе⁽³²⁾. Ово схватање је др Р. Лукић задржао и у својим каснијим делима⁽³³⁾.

Као што се из изложеног види, све већи број научних радника у области правне науке прикључује се становишту да се југословенско социјалистичко право, па и социјалистичко право уопште, може делити на јавно и приватно право. Додуше, основ те деобе је често различит од писца до писца, али се деоба признаје. Међутим, одржало се и схватање о јединствености социјалистичког правног система⁽³⁴⁾. Оно се на одређен начин испојило и у материјалу за Саветовање југословенских правника о кодификацији и усавршавању правног система, одржаном у Београду 1967. год.⁽³⁵⁾

На основу реченог произилази да у југословенској правној теорији постоје четири основна схватања о деоби социјалистичког правног система на јавно и приватно право: 1) схватање о јединствености и недељивости, 2) схватање о дељивости као правном одразу робно-новчаног начина привређивања, 3) схватање о дељивости у чијој основи лежи метод правног регулсања друштвених односа и 4) схватање о дељивости као последици постојања несоцијалистичких појава у социјалистичком друштву (приватне својине, приватне иницијативе, наслеђивања и др.).

4. Ако се посматра друштвено-економска и правна пракса Совјетског Савеза и социјалистичке Југославије, као и других социјалистичких земаља, запажа се да се у њима заснивају и разрешавају грађанско-

(31) В. Грађанско право, општи део, Савремена администрација, Београд, 1962, стр. 29.

(32) Др Радомир Лукић, Теорија државе и права, II књига, друно поправљено издање, Научна књига, Београд, 1957, стр. 267.

(33) Теорија државе и права, II књига, треће издање, Научна књига, Београд, 1958, стр. 265; Увод у правне науке, Завод за издавање уџбеника НР Србије, Београд, 1960, стр. 372—374; Увод у право, издање Савеза удружења правника Југославије, Београд, 1961, стр. 365; исто дело, треће издање, Београд, 1964, стр. 356.

(34) В. на пример, др Војислав Спаић, Основи грађанског права, општи део, изд. Веселин Маслеша, Сарајево, 1957, стр. 58.

(35) Е. Архив за правне и друштвене науке, 1—2, стр. 152, 1967.

правни односи на основу оних норми права које по традиционалној класификацији спадају у тзв. приватно право. Додуше, обим и разноврсност тих односа нису исти у свим периодима живота социјалистичке земље, али ови односи постоје у већој или мањој мери у свим периодима. А социјалистичко друштво је до данас прошло кроз три периода.

Први период обухвата раздобље од настанка социјалистичке државе до преласка на планску привреду. Овај период, између осталог, карактерише предузимање мера које воде подруштвљавању основних оруђа и средстава за производњу (национализација, конфискација и др.), организовање социјалистичког сектора привреде чији је носилац држава, зачињање планско-административног привређивања, и то пре свега у подруштвљеном сектору привреде, учвршћење и изградња власти радничке класе, постојање приватне својине и приватног привређивања у извесним областима (на пример, у занатству, пољопривреди, ситној трговини, мањој производно-индустријској активности), робно-новчана привреда у којој социјалистичка држава повремено интервенише с циљем да спречи појаве које штете интересима радних маса. У овим околностима грађанско право има релативно широко поље примене, али у исто време јача и шири се и област тзв. јавног права, тежећи, с једне стране, да уведе планско-административни начин привређивања, а с друге стране, да у интересу народа каналише робно-новчану привреду, заснивање и разрешавање грађанскоправних односа и примену грађанског права.

Други период обухвата раздобље тзв. административног социјализма. Овај период, између осталог, карактерише увођење планско-административног начина привређивања као доминирајућег вида привредне активности, потискивање робно-новчане привреде и деформисање њених законитости административноправним регулсањем, с тежњом да се ова привреда потпуно ликвидира, сужавањем обима и разноврсности грађанскоправних односа и њихово подређивање привредном плану као административноправном инструменту и оперативним административноправним актима, тако да ови односи највећим делом губе самостално постојање, настојање да се приватна својина и приватна привредна делатност елиминишу у свим областима живота, у чему се успело у појединим земљама (на пример у СССР-у), формирање и јачање државног апарата а с њим и бирократије до у историји невиђених размера, занемаривање и потчињавање индивидуалних интереса општим, друштвеним интересима и тврђа да међу њима у основи нема супротности, пренапрегнута инвестициона изградња, и то пре свега тешке индустрије, и тежња да се у кратком року изгради што развијенија економика и друштво у целини. У овим околностима грађанско право има веома уско поље примене, али оно ипак у извесној мери постоји. На његов рачун се развија област тзв. јавног права, и то пре свега у виду административног права. Она постаје доминирајућа и обухвата не само привредни живот него тако рећи све области живота (просвету, здравство, културу и др.).

Трећи период обухвата раздобље које почиње с напуштањем административног социјализма. Овај период је у неким социјалистичким земљама тек у зачетку (на пример, у СССР-у, Пољској, Чехословачкој и дру-

гим европским социјалистичким земљама осим Албаније), а неке социјалистичке земље још нису у њега ушле (можда ће пракса показати да то није неопходно). Југославија је најпре и најдаље закорачила у овај период. Овај период, између осталог, карактерише напуштање планско-административног начина привређивања, оживљавање робно-новчане привреде, сазнање да робно-новчана привреда одговара не само друштву које почива на приватној својини него и друштву које почива на друштвеној својини, какво је социјалистичко друштво, не доводећи при том у питање његов социјалистички карактер, оживљавање грађанскоправних односа, повећање њиховог обима и разноврсности, увлачење у јачој или слабијој форми непосредних произвођача у управљање привредним предузећима до увођења самоуправљања и друштвеног управљања у свим радним организацијама (Југославија), демократизација друштвеног живота у свим областима и борба против бирократије, привилегија и других негативних појава које су настале у периоду административног социјализма. У овим околностима грађанско право добија све шире поље примене, а тзв. јавно право, пре свега административно право, повлачи се, тј. сужава по обиму и домашају. Ипак, социјалистичка држава се не одриче интервенције. Штавише, државна интервенција је нужна, јер робно-новчана привреда испољава поред позитивних и негативна својства.

Постојање грађанскоправних односа у социјалистичком друштву навело је поједине социјалистичке земље да донесу грађанске законике, а оне које нису донеле такве законике принуђене су да примењују ранија грађанскоправна правила. Совјетски Савез је од настанка до данас донео два грађанска законика: први, 1922, а други 1964. године. И један и други обухватају не само класично грађанско право (стварно, облигационо и наследно право) него и друге области које се по буржоаској класификацији сматрају приватним правом (привредно право, међународно-приватно или још ауторско и проналазачко право). Друге социјалистичке земље, на пример, Пољска, Чехословачка, Мађарска, Бугарска, такође су често, по угледу на Совјетски Савез, доносиле своје грађанске законике. Југославија још нема грађански законик иако у њој робно-новчани и грађанскоправни односи бујају, с обзиром да је њена привреда углавном ослобођена административних стега, што није случај у Совјетском Савезу и другим социјалистичким земљама. У недостатку грађанског законика она примењује грађанскоправна правила права бивше буржоаске Југославије уколико нису у супротности са законима и принципима социјалистичког друштвеног уређења, а то је релативно редак случај.

С обзиром на изнето стање, очигледна је противуречност између друштвено-правне праксе и правне теорије, тачније дела правне теорије, социјалистичког друштва: с једне стране, у пракси постоје и примењују се правила која чине тзв. приватно право, а с друге стране, социјалистичка правна теорија, односно део те теорије, одбија деобу права на јавно и приватно право, а оно што се некад звало приватно право назива грађанским правом и сматра га граном права јединственог социјалистичког правног система.

Имајући у виду изнето стање, поставља се неколико основних питања: је ли оправдано схватање које негира деобу социјалистичког права на јавно и приватно право; не значи ли постојање грађанског права истовремено постојање приватног права, без обзира на то што се тај термин одбацује; да ли деоба права на јавно и приватно право нарушава јединственост социјалистичког или било ког правног система или представља унутрашњу систематику која се принципијелно не разликује од деобе правног система на гране права?

Да би се одговорило на постављена питања потребно је претходно утврдити оправданост аргумената на основу којих се негира подела социјалистичког права на јавно и приватно право.

5. Пре свега, чини нам се да није умесно одбацивање поделе социјалистичког права на јавно и приватно право позивајући се на Маркса, по коме, наводно, ова подела постоји у друштву које почива на приватној својини. Марксови ставови о вези између приватне својине и јавног и приватног права се, најблаже речено, интерпретирају једнострано. Међутим, они се, с пуним правом, могу интерпретирати и у смислу да Маркс везује постојање приватног и јавног права колико за приватну својину толико и за робно-новчану привреду. При интерпретацији Маркса треба такође имати у виду да је он у својим делима чинио узгредне напомене о деоби права на јавно и приватно право и да је научно обрађивао углавном прошлост и време у коме је живео, дајући истовремено само основне контуре будућег друштва. О деоби права на јавно и приватно право у социјалистичком друштву није се, колико нам је познато, изјаснио.

Негирање деобе социјалистичког права на јавно и приватно право, с позивом на Лењинове ставове, нарочито на писмо Курскоме, такође се не може прихватити. У време кад се Лењин у текућем раду дотицао питања јавног и приватног права, у Совјетском Савезу се спроводила Нова економска политика (НЕП), која је представљала одступање од раније прокламованог програма изградње комунистичког друштва, јер је, поред државног планског сектора привреде, омогућила робно-новчани начин привређивања и оживљавање приватносопственичке привредне активности. Али у исто време су се совјетска држава, Партија и друге социјалистичке снаге спремале да, пошто се консолидују и оснаже, изврше нове продоре у приватносопственичку сферу⁽³⁶⁾. Лењиново писмо Курскоме и друге његове изјаве у вези с јавним и приватним правом не би требало схватити друкчије него као став да совјетска држава као носилац власти може да интервенише у свим врстама односа, укључујући и грађанско-(приватно)-правне односе, кад је то потребно у интересу радних маса и социјалистичког поретка. Не треба заборавити да су у време НЕП-а извесни елементи настојали да до максимума искористе несрећену

(36) В. на пример, Политички извештај Централног комитета РКП(б) на XI конгресу РКП(б), 27 марта 1922, В. И. Лењин, Изабрана дела, Београд, 1960, стр. 473—513.

привредну ситуацију и релативну несташицу добара, па су предузимали послове који су погађали широке масе (на пример, бавили су се шпекулацијом, зеленашењем и др.). Ако се поред тога има у виду програм Партије и совјетске власти да у догледно време ликвидирају приватну својину на оруђима и средствима за производњу и претворе је у државну друштвену својину, онда се лакше и правилније могу разумети Лењинова схватања и директиве у погледу продирања јавног права у приватно право. Али, то још не значи да ове две области права не постоје, нити да је Лењин сматрао да не постоје у време кад је писао Курскоме. Напротив, из писма произилази супротан закључак, наиме, да постоји област јавноправног и приватноправног живота и да држава као носилац јавноправног треба да се меша у сферу приватноправног.

Чињеница да до данас нису нађени критеријуми на основу којих би се могло извршити јасно разграничење између јавног и приватног права не може се такође сматрати као разлог за одбацивање деобе социјалистичког права на јавно и приватно право. Са тог разлога могла би се одбацити и деоба правног система на гране права, јер критеријуми на основу којих се она врши, укључујући и предмет регулација у смислу друштвених односа као основ класификације, не омогућавају да се изврши јасно разграничење између појединих грана права. Али, ако критеријуми не омогућавају јасно разграничење између појединих области права, они ипак омогућавају елементарно, оријентационо разграничење. А то је довољно за поимање одређене области права.

Тврдња да у социјализму не постоји противуречност између општих, друштвених и појединачних интереса, као што је то случај у класном, а пре свега у капиталистичком друштву, не може бити основ за одбацивање деобе социјалистичког права на јавно и приватно право јер не одговара стварности. И у социјализму постоји супротност између општих и појединачних интереса. Она произилази из низа околности, на пример: из неједнаког положаја појединаца и органа који представљају социјалистичко друштво у погледу моћи и средстава којима располажу, из неједнаких услова живота и рада људи, из неједнаког учешћа у расподели добара, из човекове тежње да, при ограниченом обиму добара, присвоји што више и настојања уже или шире заједнице да се развија умањујући обим присвајања појединаца, из привилегија које имају органи и појединци који оличавају социјалистичко друштво. Додуше, противуречност између општих и појединачних интереса у социјалистичком друштву је далеко мања него у класном друштву и, што је још важније, разрешива је утолико брже уколико се социјалистичко друштво више развија и уклања негативне стране живота које супротстављају појединачне и опште интересе. Али она, у већој или мањој мери, постоји у досадашњем животу социјалистичког друштва. Теорија о јединству појединачних и општих интереса у социјализму настала је у најтежем периоду живота социјалистичког друштва, у тзв. административном социјализму, дакле у време када социјалистичко друштво чини натчовечанске напоре да из-

гради социјалистичку економику, да развије производне снаге, да потуче и искорени класне непријатеље и када тражи напоре и жртве радничке класе која га је у ствари створила. У таквим условима су индивидуални интереси потиснути у други план, сведени на најмању меру и притиснути општим, друштвеним интересима као вишим интересима. Површно гледано, изгледа да нема противуречности између појединачних и општих интереса, али је то само привид. Ако се стање не промени на време у смислу смањења терета које подносе радне масе и давања већег значаја и домаћаја индивидуалним интересима, постоји опасност да се социјалистичко друштво угуши од својих сопствених заблуда. Теорија о јединству општих и појединачних интереса у прво време игра позитивну улогу, јер мобилише радне масе за задатке који им се постављају, али је релативно кратког века и мора да уступи место реалном теоријском одражавању социјалистичке стварности, као што је то већ учинила друштвена теорија у Југославији.

Тврдња да се деобом права на јавно и приватно право прикрива експлоататорски карактер буржоаског друштва, јер се јавно право приказује као средство заштите општих, друштвених интереса, а приватно право као средство заштите појединачних интереса, док у ствари јавно право служи као средство заштите приватних власника и са тог становишта није ништа друго до приватно право приватних власника, такође се мора одбацити као аргумент за негирање поделе социјалистичког права на јавно и приватно право. Ова тврдња има више политичко-пропагандни него научни карактер. Стварно гледано, подела права на јавно и приватно право у буржоаском друштву пре открива него што прикрива експлоататорски карактер тога друштва, с обзиром да се јавно право бави односима у којима се држава појављује као власт, а који су ван економике, док се приватно право бави економским односима у којима управо експлоатација долази до изражаја. Теорија о брисању разлика између јавног и приватног права поникла је у буржоаском друштву управо у периоду кад је буржоазија настојала да разним уступцима и државном интервенцијом у приватноправне односе прикрије своју класну владавину и експлоатацију у економској сфери.

Потискивање приватне својине на оруђима и средствима за производњу у социјалистичком друштву у други план, односно ликвидација ове својине и формирање друштвене својине, не може да служи као аргумент за одбацивање деобе социјалистичког права на јавно и приватно право. Досадашњи развој је показао да, у већој или мањој мери, у свим периодима кроз које је прошло социјалистичко друштво постоје под називом грађанско право области права које чине тзв. приватно право, а под називима административно право, кривично право, процесно право, уставно право и другим, области које чине тзв. јавно право. Међутим, социјалистичка правна теорија, односно део правне теорије у неким социјалистичким земљама, проглашава да не постоји оно што стварно постоји, тј. могућност деобе социјалистичког права на јавно и приватно

право, и тврди да је социјалистичко право јединствено. То јој, међутим, не смета да социјалистички правни систем дели на гране права, сматрајући да та деоба, за разлику од деобе на јавно и приватно право, не угрожава јединство социјалистичког права.

Да би се схватио прави значај и домашај деобе права уопште, па и социјалистичког права, на јавно и приватно право, потребно је осврнути се на појам јединствености правног система.

О јединствености правног система може се говорити са различитих становишта. С једне стране, може се говорити о јединствености са становишта његове унутрашње структуре, с друге о јединствености са становишта извора настанка, а с треће стране, о јединствености са становишта природе правних норми.

Са становишта унутрашње структуре, јединственост правног система може се схватити у два смисла: јединственост у смислу неиздиференцираности права и јединственост у смислу постојања складне целине.

Јединственост права у смислу неиздиференцираности постоји у примитивним друштвено-државним заједницама. У овим заједницама живот није довољно издиференциран на области да би се могло говорити о појединим областима права. У њима се управо замећу клице будућих области права. Према томе, деоба правног система на области права претпоставља постојање развијених друштвено-државних заједница. Подела се испољава у виду деобе на јавно и приватно право, на гране права, на правне институте. Деоба права на области има теоријски и практичан значај који се, на пример, испољава: у упоређивању појединих области права и откривању принципа који их карактеришу, у утврђивању природе друштва одређеног периода на основу утврђивања природе правних норми које у њему преовлађују, у лакшем и бољем сазнању права у његовој правилној примени, у уочавању и отклањању противречности које постоје у њему услед бројности норми.

Јединственост права у смислу постојања складне целине претпоставља непостојање противречних норми. У развијеним друштвено-државним заједницама постоји већа опасност од противречних норми у правном систему него у оним неразвијенијим. Ова опасност потиче од бројности правних норми. Међутим, она се отклања у првом реду деобом правног система на области права, јер се помоћу класификације лакше уочавају правне противречности. Према томе, деоба права на јавно и приватно право може да допринесе унутрашњем јединству правног система као било која друга класификација.

Као што се из изложеног види, деоба права на јавно и приватно право, уколико је могућа у одређеној друштвено-државној заједници, представља само једну од унутрашњих класификација правног система. Она не шкоди унутрашњем јединству права, већ напротив може да му користи као било која друга класификација.

Са становишта извора настанка, право је јединствено у свим друштвено-државним заједницама, јер је израз воље владајуће класе и то воље условљене многим околностима. У том погледу нема разлике између било које друштвено-државне заједнице, укључујући и социјалистичко друштво док егзистира као друштвено-државна заједница. Према томе, са становишта извора настанка, социјалистичко право је јединствено као што је јединствено буржоаско, феудално и робовласничко право. Деоба права на јавно и приватно право, као једна од могућих унутрашњих класификација, ниуколико не угрожава јединство правног система с обзиром на извор настанка. И јавно и приватно право, односно области права које их чине, израз су воље владајуће класе као и право у целини.

Ако деоба права на јавно и приватно право, с једне стране, не штоди него може да допринесе унутрашњем јединству права у смислу непротивречне целине, а с друге стране, не значи двојство у погледу извора настанка, онда правна наука социјалистичког друштва није у праву када ову поделу анатемисхе.

Најзад, са становишта природе правних норми, јединство права постоји онда када се све правне норме, или знатна већина њих, могу свести на једну врсту норми. Не улазећи у разматрање у којим је све периодима живота људског друштва постојало овакво јединство права, чињеница је да је теорија о јединствености социјалистичког права као владајућа теорија настала у СССР-у у периоду тзв. административног социјализма, дакле у време кад је административно регулисање живота доминирало у свим областима совјетског друштва. Грађанскоправно односно приватноправно регулисање живота било је сведено на најмању меру. Често му је претходило административноправно регулисање. Грађанско право је у буквалном смислу животарило потиснуто и притиснуто административним правом. Ова слика се до сада верно одразила и у другим социјалистичким земљама, укључујући Југославију. Свака од њих је имала свој период административног социјализма. У условима у којима административноправно регулисање живота далеко претеже над грађанскоправним, није тешко свести правни систем на заједнички именуатељ, проглашавајући га јавним правом, односно јединственим правом, јер огромна већина правних норми има јавноправни карактер и према томе представља јединствено право.

Негирање деобе права на јавно и приватно право у буржоаским земљама јавило се такође у периоду кад је јавно право државним административноправним регулисањем почело да продире у област грађанског односно приватног права и да сужава његово поље примене. Међутим, административноправно регулисање у буржоаским земљама до данас није достигло степен интензитета који је ово регулисање имало у социјалистичким државама. Стога у правној теорији буржоаских земаља није сасвим ишчезло схватање о деоби права на јавно и приватно право.

Међутим, ма колико грађанско право у социјалистичком друштву било сужено, досадашња пракса је показала да оно ипак у некој мери по-

стоји. А у мери у којој оно постоји, постоји и приватно право, па макар се то и не признавало.

Поставља се питање шта је то што условљава постојање грађанског односно приватног права? То је робно-новчана привреда. У мери у којој постоји ова привреда, постоји и грађанско односно приватно право, па и деоба права на јавно и приватно. Према томе, постојање приватног права и деоба права на јавно и приватно нису везани за приватну својину него за робно-новчану привреду. Живот је показао да робно-новчана привреда као основни начин привређивања може да постоји и у друштву које почива на друштвеној својини на оруђима и средствима за производњу, а паралелно с тим и то да грађанско право добија широко поље примене. Истинитост ових чињеница не треба доказивати, бар не за социјалистичко друштво, с обзиром да смо сведоци досадашњег развоја социјалистичког друштва. Према томе, били су у праву они теоретичари који су својевремено указивали на међузависност деобе права на јавно и приватно право и робно-новчане привреде. Они су углавном грешили само у томе што су постојање робно-новчане привреде искључиво везивали за постојање приватне својине.

Одбацивање деобе социјалистичког права на јавно и приватно право од стране социјалистичке правне теорије има и идеолошке корене. Треба имати у виду да је Совјетски Савез живео у капиталистичком окружењу и борио се не само за изградњу снажног друштва и економике него и против утицаја владајуће буржоаске науке. А у буржоаској науци је, ма колико негирана, ипак преовлађивала деоба права на јавно и приватно право. Најзад, дугогодишње уверење да су робно-новчани односи и робно-новчани начин привређивања нужно зло и да их треба стално потискивати до елиминације одиграли су важну улогу у одређивању друштвено-економске праксе у Совјетском Савезу, а и у другим социјалистичким земљама, што се одразило и на схватање права, укључујући и схватање о јединству социјалистичког права, односно немогућност његове деобе на јавно и приватно право.

Борећи се против деобе социјалистичког права на јавно и приватно право, совјетска правна теорија је отишла толико далеко да је јавно и приватно право оквалификовала као две одвојене целине које стоје у непомирљивој противречности једна према другој. Такав став се не може прихватити, ако се има у виду да оно што се зове јавно право, као и оно што се зове приватно право, има свој извор у вољи једне класе, у вољи владајуће класе. Колико ће пак бити поље примене јавног права, а колико приватног права зависи од околности у којима друштво живи у одређеном периоду. Ма колико да се буржоазија залагала за неприкосновеност приватноправне сфере живота и рада у време кад је победоносно завршила своју револуцију, ипак се није одрекла могућности интервенције у приватноправној области живота. А кад је било потребно да стварно интервенише, није се устручавала да то учини и сузи поље при-

ватне активности а тиме и приватног права. Ова поставка у још већој мери важи за социјалистичко друштво и социјалистичку државу. Повлачећи се из привредне активности и препуштајући је социјалистичким правним лицима, социјалистичка држава не сме и не може да се одрекне бдења над делатношћу ових лица нити предузимања интервенције уколико се за њом јави друштвена потреба. Другим речима, социјалистичко друштво у лицу своје државе поседује увек могућност да проширује или сужава јавноправну или приватноправну сферу активности субјеката.

Приватноправни односи у социјалистичком друштву нису идентични са овим односима у ранијим епохама. Од њих се разликују по субјектима који су странке у овим односима и значају које ови субјекти имају за друштвено-правни живот. У друштвеним системима који прегходе социјалистичком друштву носиоци приватноправних односа су појединци и приватноправна лица који делају на бази приватне својине и приватне акумулације. У социјалистичком друштву носиоци приватноправних односа су у првом реду социјалистичка правна лица која делају на бази друштвене својине и друштвене акумулације, па тек онда појединци. Приватноправна делатност социјалистичких правних лица даје печат друштвено-привредној активности у социјалистичком друштву, тако да назив „приватноправна делатност“ не одговара као обележје њихове активности. У истом смислу не одговара ни назив „приватно право“ за оне области права у социјалистичком друштву које се баве „приватноправним односима“. Увиђајући неадекватност овог термина, др Р. Лукић предлаже назив „друштвено, нејавно право“⁽³⁷⁾. Међутим, ни термин јавно право као назив за другу велику област права поред приватног права није адекватан ономе што означава. Али, у недостатку бољих, принуђени смо да оба термина употребљавамо. Њихова неадекватност не смета битно ако знамо која је и каква је садржина онога што означавају.

Најзад, неколико речи о критеријумима за разграничење области јавног и приватног права. Као што је већ речено, критеријуми не обезбеђују апсолутно разграничење ове две области. Али они омогућавају основно разграничење и то је довољно. Отуда су добри сви критеријуми који доприносе томе циљу.

6. Завршавајући излагање о деоби социјалистичког права на јавно и приватно право, можемо констатовати следеће:

1) Подела права на јавно и приватно право је условљена постојањем робно-новчане привреде у друштву, а не постојањем приватне својине. То потврђује не само развој права у социјалистичком друштву него и целокупан историјски развој права.

2) Социјалистички правни систем може се делити на јавно и приватно право у мери у којој постоји робно-новчана привреда у социјалистичком друштву. У том погледу ова подела има различите размере, зависно од домашаја робно-новчаног начина привређивања у појединим периодима социјалистичког друштва; у најмањој мери постоји у тзв. периоду административног социјализма, а у већој мери у другим периодима.

(37) В. Теорија државе и права, II књига, друго поправљено издање, Научна књига, Београд, 1957, стр. 267; исто дело, треће издање, Београд, 1958, стр. 258.

3) Деоба права уопште, па и социјалистичког права, на јавно и приватно право представља једну од систематика у оквиру правног система, једну од унутрашњих систематика. Она ни на који начин не штети јединству права као воље владајуће класе нити његовом унутрашњем јединству. Чак може да буде и корисна за успостављање унутрашњег јединства права у смислу отклањања противречних норми.

4) Јавно и приватно право нису две одвојене и неприкосновене области права. Напротив, свака од њих може и треба да се повећава или смањује на рачун друге, зависно од услова и потреба живота друштва. То поготову важи за социјалистичку државу и социјалистичко друштво које свој развој не сме да препусти искључиво стихији.

5) Приватно право у социјалистичком друштву разликује се од приватног права у ранијим друштвено-економским системима. Разлика се огледа у субјектима чије односе регулише приватно право. У системима који претходе социјализму, актери односа на које се примењују норме приватног права јесу појединци (физичка лица) и приватноправна лица који делају на основу приватне својине и приватне акумулације. У социјалистичком друштву су главни актери социјалистичка правна лица. Њихова друштвено-економска делатност даје социјалистички печат друштву и обавља се на основи друштвене својине и друштвене акумулације.

6) Термини јавно и приватно право не одговарају као називи за области права које означавају, поготову не термин „приватно право“. Али, ако термини не одговарају, не значи да треба одбацити саму деобу права на јавно и приватно право.

Ако су изведени закључци о јавном и приватном праву тачни, а уверени смо да јесу, јер произилазе из досадашњег развоја друштва и, посебно, из досадашњег развоја социјалистичког друштва, онда се на основу њих може извести нов, важнији закључак: кодификацију социјалистичког права треба спроводити водећи рачуна о објективној друштвено-економској стварности, а не полазећи од нереалне поставке о превазилажењу деоба права на јавно и приватно право, јер превазилажење ове деобе није могуће на садашњој етапи живота социјалистичког друштва. Теоријске заблуде у прошлости, као и оне које имамо данас, треба да нас подстакну на реално сагледавање стварности и њено адекватно правно одражавање, како бисмо лакше и брже ишли ка стално вишим циљевима којима тежи социјалистичко друштво. Имајући у виду управо стремљење ка тим циљевима, потребно је одати признање совјетској правној науци, која је имала и има изванредна научна достигнућа, од којих нека, мада настала пре више од две-три деценије, нису ни данас у много чему изгубила од своје животности и актуелности. Совјетска наука је драгоцену и у делу који садржи заблуде, јер је скренула пажњу на одређене проблеме и подстакла њихово решавање.

РЕЗЮМЕ

Публичное и частное право при социализме

Автор рассматривает вопрос деления социалистической правовой системы на публичное и частное право, имея в виду в первую очередь теорию и практику Советского Союза и Социалистической Югославии.

Согласно советской правовой теории разделение права на публичное и частное существует в обществе, в основу которого положен принцип частной собственности. При социализме право является единственным, ибо социалистическое общество основывается на общественной собственности на орудия и средства производства. Социалистическое право может делиться на отрасли права, но это деление не угрожает его единству.

Автор констатирует, что теория об единственном социалистическом праве появилась в период т.наз. административного социализма, при котором общественно-хозяйственная жизнь главным образом регулировалась сферами права, входившими в т.наз. публичное право, а в первую очередь административным правом. Правда, существует и гражданское право, которое не называется частным правом, ибо его существование отрицается, но оно не имеет большего применения, так как товарно-денежная форма в хозяйстве весьма ограничена. Более того, товарно-денежное хозяйство рассматривается пережитком общественно-экономических систем, покоившихся на частной собственности, и оно вытесняется разными мерами, имея тенденцию к исчезновению в будущем. При таких обстоятельствах юридически оно кажется единственным, при чем единственным по природе норм, его составляющих, так как его в первую очередь составляют нормы публичного права.

Автор приходит к выводу, что разделение права на публичное и частное, включая и деление социалистического права, обусловлено существованием товарно-денежного хозяйства, а не частной собственности и что оно существует в объеме, в каком существует товарно-денежное хозяйство. Это находит подтверждение в общем развитии общества, а в особенности в новейшем периоде развития социалистического общества, в котором занята точка зрения, что товарно-денежная форма в хозяйстве не только возможна, но и объективно нужна в обществе, построенном на общественной собственности на орудия и средства производства.

Деление права на публичное и частное не угрожает единству права, как выражения воли господствующего класса, ибо представляет собой ничто иное как одну из внутренних классификаций, подобно, например, классификации права на отдельные отрасли права.

S U M M A R Y

Public and private law in socialism

The author is treating in the paper the question of the division of the socialist legal system into the public and private law, having above all in mind theory and practice of the Soviet Union and socialist Yugoslavia.

According to the Soviet legal theory, division of the law into the public and private law exists in a society based on private ownership. In socialism law is integral, because socialist society is based on social ownership of the means and tools of production. The socialist law can be divided into the branches of law, but this division does not affect its integrity.

The author states that the theory of the integrity of socialist law took shape in the so-called administrative socialism, when the socio-economic life was mainly regulated by the fields of law coming under the so-called public law, which was not termed private law because existence of the private law was not admitted, but since it was very restrictive it was applied, to some extent, to the money-commodity system of economy. Moreover, money-commodity economy is considered as the residue of the socio-economic systems that rested on the private property, and was suppressed by different measures with a tendency to eliminate it in the near future. In such circumstances the law seems integral, integral by the nature of the norms that constitute it, for it mainly embraces norms of the public law.

The author concludes that the division of law to public and private law, including the division of the socialist law too, is conditioned by the existence of the money-commodity economy, not by the existence of private property, and that it is existing to the extent appropriate to the money-commodity economy. The entire development of the society confirms this, especially the latest period of the development of the socialist society, that has taken the standpoint that the money-commodity mode of economy is not only possible but objectively necessary both to the society resting on the socially owned means and tools of production.

Division of the law into the public and private law does not endanger the integrity of the law as the expression of the ruling class, because it is nothing else but an internal classification, as is, for instance, classification of law into branches of law.

R É S U M É

Le droit public et le droit privé dans le socialisme

L'auteur a traité la question de la division du système juridique socialiste en droit public et droit privé, en prenant en considération en premier lieu la théorie et la pratique de l'Union Soviétique et de la Yougoslavie socialiste.

D'après la théorie juridique socialiste, la division du droit en droit public et droit privé existe dans la société qui repose sur la propriété privée. Dans le socialisme le droit est unique, car la société socialiste repose sur la propriété sociale des moyens et des instruments de production. Le droit socialiste peut se diviser en branches du droit, mais cette division ne menace pas son unité.

L'auteur constate que la théorie relative à l'unité du droit socialiste apparaît dans la période dite le socialisme administratif, dans laquelle la vie socio-économique est réglée généralement dans les domaines du droit qui rentrent dans ce que l'on appelle le droit public, et en particulier dans le droit administratif. Il est vrai que le droit civil existe aussi, mais vu que l'on ne reconnaît pas l'existence du droit privé il ne s'appelle pas le droit privé, par ailleurs son application est de peu d'importance, car le mode marchandise-monnaie de l'activité économique est très limité. En outre, l'économie marchandise-monnaie est considérée comme un vestige des systèmes socio-économiques qui reposaient sur la propriété privée et qui est repoussée par différentes mesures avec la tendance de l'éliminer dans un proche avenir. Dans de telles circonstances le droit paraît unique, à savoir unique quant à la nature des normes qui le constituent, car il est composé dans la plupart des cas par les normes de droit public.

L'auteur arrive à la conclusion que la division du droit en droit public et droit privé, la division du droit socialiste y comprise, est conditionnée par l'existence de l'économie marchandise-monnaie, et non point par l'existence de la propriété privée, et qu'elle existe dans la mesure qu'existe

l'économie marchandise-monnaie. Cela confirme le développement tout entier de la société, et surtout la période la plus récente du développement de la société socialiste, dans laquelle on a adopté le point de vue que le mode marchandise-monnaie de l'activité économique est non seulement possible mais aussi objectivement nécessaire de même à la société qui est basée sur la propriété sociale des moyens et des instruments de production.

La division du droit en droit public et droit privé ne menace pas l'unité du droit en tant qu'expression de la volonté de la classe gouvernante, car elle ne représente rien d'autre qu'une classification interne, telle qu'est, par exemple, la classification du droit par branches du droit.